

Metodikkens skål!

Moltke Moe som feltforsker

Audun Kjus

Norsk Folkemuseum.

audun.kjus@norskfolkemuseum.no

Kyrre Kverndokk

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.

kyrre.kverndokk@uib.no

Line Esborg

Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo.

line.esborg@ikos.uio.no

Leiv Sem

Avdeling for lærerutdanning, Nord universitet.

leiv.sem@nord.no

Abstract

Moltke Moe, Norway's first professor of folklore, was an accomplished collector and he worked systematically with developing his collection techniques. Still, in-depth studies of Moe's fieldwork methodology have not been done. While previous studies of his collecting journeys have focused on the narrators and narratives, this article will shift the focus to the practical and ethical aspects of fieldwork. Our approach is to discuss Moe's efforts in light of one of the classic books of fieldwork methodology, Kenneth Goldstein's *A Guide for field workers in folklore* (1964).

The article springs from an ongoing project about Moltke Moe's journeys for collecting medieval ballads in Western-Telemark in 1889–1891. The materials preserved from these journeys lie mainly in the Norwegian Folklore Archives. In addition to notebooks and journals, there are also letters and photographs. The aim here is primarily to use Goldstein's description of fieldwork methodology to structure and interpret the various archival remains from Moltke Moe's collection activities.

Keyword:

- *Moltke Moe*
- *Kenneth Goldstein*
- *fieldwork*
- *method*
- *history of folklore studies*

Da han ble 50 år, skulle Moltke Moe (1859–1913) hedres på en universitetsfest. Knut Liestøl, som var til stede, har skildret hendelsen. Moe hadde renommé som en

usedvanlig god historieforteller, og forventningene til takketalen må ha vært høye. Men denne gangen ble det ingen fortellinger eller anekdoter fra hans liv som forsker:

«Den takketalen som Moe held, vart kanskje noko av eit vonbrot for dei av studentane som hadde venta ein sterkt personleg og stemningsfull tale av den åndfulle mannen. [...] Han svara med å 'utbringe metodikkens skål'», skriver Liestøl i sin biografi over Moe (Liestøl 1949:84).

Denne artikkelen skal handle om metodikk. Den skal nærme bestemt utforske Moltke Moes metode for innsamling av tradisjonsmateriale. Mens tidlige studier av innsamlingsreisene hans har fokusert på fortellerne og fortellingene (Hodne 1978; Jonsson 2011), vil denne artikkelen flytte fokus over på feltarbeidets praktiske sider. Slik følger artikkelen en tendens i nyere nordiske studier av 1800-tallets innsamlingsmetoder, som nettopp har hatt fokus på selve reisen og tilstedeværelsen i felt (se for eksempel Christiansen 2013 og Österlund-Pötzsch 2014). I denne artikkelen vil Moes innsamlingsarbeid drøftes i lys av en av de klassiske bøkene i folkloristisk feltarbeidsmetode, Kenneth Goldsteins *A guide for field workers in folklore* (1964). Goldsteins innsamlingsreiser liknet ganske mye på reisene til Moe. Feltarbeidene varte i måneder av gangen. Han slo seg ned i lokalsamfunn for å få adgang til muntlig diktning, med et fokus på dokumentasjon av folkeviser. Slik sett kan likhetene mellom Goldstein og Moes feltarbeiderfaringer være større enn man i første omgang skulle anta. Selv om det er interessant å se sammenhenger mellom Goldstein og Moe, for å understreke hvordan folkloristikken har sin egen tradisjon for feltarbeid, så er hensikten vår først og fremst å benytte Goldsteins beskrivelse av feltarbeidsmetodikk til å strukturere og fortolke de ulike arkivale levningene etter Moltke Moes innsamlingsvirksomhet.

Artikkelen springer ut av et pågående prosjekt om Moltke Moes reiser for å samle middelalderballader i Vest-Telemark i

1889–1891. I denne artikkelen presenterer vi noen foreløpige resultater, og vi vil fokusere på Moes kunnskapsmål, tidsdisponering og forberedelser, samt bruken av fotografi. Det materialet som er bevart fra disse reisene ligger i hovedsak i Norsk Folkeminnesamling. I tillegg til fyldige oppskriftsbøker og notisbøker, finnes det også enkelte brev og ikke minst fotografier. Det er dette materialet som vil bli lest opp mot Goldsteins bok.

Biografene til Moltke Moe (Liestøl 1949; Fløtra 1995) har bemerket at han jobbet mye med innsamling, og at han var en dyktig innsamler. I en 13-årsperiode (1878–1891) var han på sju lengre innsamlingsreiser. Noe inngående studium av Moltke Moes feltarbeidsmetode er likevel ikke gjennomført. Et slikt studium vil fylle ut bildet av folkloristikkfaget på en tid da det var i ferd med å etableres som universitetsdisiplin. Samtidig vil det gi et grunnlag for å tolke og knytte sammen feltoppskrifter, korrespondanse, forelesningsmanuskripter og fotografier som er oppbevart ved Norsk Folkeminnesamling.

I tillegg er feltarbeid fortsatt et vesentlig innslag i kulturforskningens praksis. I Moltke Moes søknad om statlig reisestøtte fra 1882 bemerket han at samlevirksomheten i Norge hadde gått i bølger (NFS Moltke Moe 6). Etter en frisk oppstartsperiode med samlere som Andreas Faye, Peter Christen Asbjørnsen, Jørgen Moe, Magnus Brostrup Landstad, Olea Crøger, Sophus Bugge og Ivar Aasen hadde det gått en 25-årsperiode med lite organisert innsamling. Kan hende er vi nok en gang i en liknende situasjon? Mens debatten om feltarbeid og dokumentasjonsmetode blåste friskt på 1970- og 80-tallet, så er vi igjen på et sted der både debatten og innsatsen kan se ut til å ha løyet. Avstand kan gi perspektiv, og ved å studere hvordan Moltke Moe jobbet som feltforsker, vil vi

kanskje bedre kunne vurdere hvordan vi selv skaper intervju situasjoner og fikserer muntlige meddelelser som kulturhistorisk kildemateriale. Her er det etiske og metodiske utfordringer vi ikke blir ferdig med, og som i stadig endrede skikkelser vil sette også framtidige generasjoner feltarbeidere på prøve.

Folkloristisk metode

Da Moe utbragte metodikkens skål i 1909, utdypet han med å si at han hadde savnet metodologisk trening i sin ungdom. Ifølge Liestøls gjengivelse av talen var det hans ønske at «den unge ætt måtte få betre høve enn han hadde hatt til innøving av ein stringent metode» (Liestøl 1949:84). Imidlertid var det ikke innsamlingen av tradisjonsmateriale Moe hadde i tankene, men analysen av det innsamlede stoffet. Den metodikken han skålte over handlet høyst sannsynlig om filologisk og komparativ metode for håndtering og bearbeiding av folkeminnene. Han hadde selv hatt Asbjørnsen og Bugge som sine læremestre. Men disse kom til kort i den metodiske skoleringen. «Asbjørnsen», skriver Liestøl, «var ikkje nettopp den høvelegaste til å gjeva honom metodisk oppskuling» (Liestøl 1949:85), mens Bugge «med sine vågale og vidfløygde kombinasjonar metodisk sétt [ikkje var] den beste lærermeisteren; hans framgangsmåte overført på folkeminna leidde lett, som vi har sétt, til altfor einfelte, detaljerte og presise slutningar» (Liestøl 1949:85). Situasjonen var nok en ganske annen i 1909 enn den hadde vært da Moe startet sin karriere 30 år tidligere. De finske folkloristenes utvikling av den historisk-geografiske metode hadde i mellomtiden lagt til rette for stringente komparative analyser av folkeminner. I Moes samtid kalte Kaarle Krohn dette for den finske folkloristiske metode (Krohn 1910). Noen år senere kalte han det simpelt-

hen for «Die folkloristische Arbeitsmethode» (Krohn 1926).

«Den unge ætt» som Moe viste til i talen, var nok ikke minst den nye generasjonen folkeminneforskere som var i ferd med å etablere seg. Det gjaldt særlig to forskere, Knut Liestøl og Reidar Th. Christiansen. Liestøl hadde året før fullført sitt hovedfag i engelsk med en avhandling om sammenhengen mellom engelske og nordiske folkeviser (Sem 2013:94–95). Christiansen var blitt Cand. Theol. samme år som Moe holdt sin tale, og snart skulle han reise til Finland for å studere med Kaarle Krohn (Rogan 2013:114). Liestøl og Christiansen skulle dominere den norske folkeminnevitenskapen de neste 40 årene. Begge var godt skolert i den historisk-geografiske metode. Da Liestøl ble utnevnt som bestyrer for den nyopprettede institusjonen Norsk Folkeminnesamling i 1914, la han opp til en sentralt styrt og nasjonalt koordinert innsamlingsaksjon som var tuftet på metodiske premisser hentet herfra (Liestøl 1914).

Senere videreutviklet Reidar Th. Christiansen rammene for denne innsamling med sin «veiledning for samlere og interesserte» (Christiansen 1917; 1925). Slik ble både innsamling og analyse av folkeminnene underlagt det samme metodiske rammeverket. Christiansens veiledning la vekt på hva som skulle samles inn, ikke på hvordan det burde gjøres. De mange folkeminnesamlerne rundt om i landet skulle skrive ned folkeminner etter et type- og motivinndelt ordningsskjema, slik at forskerne kunne utføre sine sammenlignende undersøkelser av tekstene. Dermed ble det formalisert et kunnskapshierarki der folkeminnesamlerne var materialleverandører for forskerne i Norsk Folkeminnesamling. I dette arbeidet ble det ikke lagt vekt på at samlerne skulle dokumentere fortellere og sangere. Folketradisjonen var ikke individuell. I sin veile-

der skrev Christiansen at det karakteristiske for folketradisjonen snarere var at den

baade i utformning og indhold har tapt præget av sin individuelle oprindelse, saa at det hele faar en holdning og ensartedhet svarende til at det ikke længer er nogen enkelt som fører ordet [...] (Christiansen 1925:14).

Det var fortellingene og sangene som hadde vitenskapelig verdi, ikke fortellerne og sangerne. De innsamlede folkeminnene ble dermed gjort til skriftlige arkivstykker, som i liten grad synliggjorde den muntlige fortellingssituasjonen (Kverndokk, under utgivelse). Dette var en følge av den komparative folkloristiske arbeidsmetoden som skilte *lore* fra *folk* (Dundes 1993:71).

Den komparative tekstlesningen var for så vidt eldre enn den historisk-geografiske metoden. Brødrene Grimm dannet grunnlaget for en komparativ folkloristisk metode da de brukte eventyrene som grunnlagsmateriale for sine mytologiske undersøkelser. Den folkloristiske forskningen gjennom 1800-tallet bygde videre på Grimmenes undersøkelser av sammenhengen mellom mytologi og folkekulturens sanger og fortellinger. Kunnskapsmålet var å finne frem til det opprinnelige – enten det dreide seg om opprinnelig urgermansk mytologi, eller det dreide seg om opprinnelig fellesmenneskelig mytisk tenkemåte. Arbeidsmetoden var hele tiden komparativ, basert på tekstlesning og teksttolkning.

I sin biografi over den danske folkeminnesamleren Evald Tang Kristensen hevder Palle Ove Christiansen at dette tekstfokuset allerede på siste halvdel av 1800-tallet hadde skapt et hierarkisk skille mellom forskere og samlere (Christiansen 2013). En anekdote som Axel Olrik gjengir i et minneord over Moltke Moe, illustrerer dette skillet. Olrik forteller at Tang Kristensen, Moe og han selv

en kveld møttes i Olriks leilighet i København. Moe og Olrik ble sittende og pratet intenst, men Tang Kristensen skal ha følt seg utenfor. Etter en stund brøt han av samtalen og roper inn i Moltke Moes tunghørte øre: «Har De mine bøger?» Moe skal ha bøyd seg frem og lyttet, og Tang Kristensen spurte to ganger til med sterkere stemme: «Har De mine bøger?» Moe skal da ha svart «Jo tak, jeg tror jeg har dem alle; De er jo en af vore kilder». Slik ble alle parter tilfredse, skriver Olrik. Og kanskje spesielt Tang Kristensen – som forhandler av egne bøker var han vel vitende om at Moe hadde løyet (Olrik 1915:20). I Olriks gjenfortelling er det Moes vennlighet som er budskapet. Men anekdoten kan også leses som en beskrivelse av forholdet mellom folkeminnesamleren og forskeren. Folkeminnesamlerens bøker var ikke betraktet som selvstendige forskningsbidrag – de var bare grunnlaget for en filologisk og komparativt drevet folkeminneforskning.

Den danske forskningen var særlig tekstorientert. Hverken Svend Grundtvig eller Axel Olrik var feltforskere. De satt ved sine skrivebord i København, og studerte oppskrifter som ble sendt inn til dem av samlere som Evald Tang Kristensen. I Norge var imidlertid ikke skillet mellom samler og forsker like markant. Fra midten av 1840-tallet ble flere samlingsreiser finansiert med stipender fra Det akademiske kollegium. Alle som fikk slike reisestipend måtte skrive en innberetning om reisen, som gjerne ble trykt i *Norske Universitets- og Skole-Annaler* (NFL 1964). Innberetningene beskrev ikke bare reisen, men inneholdt også prøver på det innsamlede materiale og ansatser til fortolkninger. Dermed overskrider de til en viss grad skillet mellom innsamling og vitenskapelig analysearbeid.

I motsetning til i det danske fagmiljøet var sentrale forskere ved universitetet i Kristiania, som Sophus Bugge og Moltke

Moe, også feltforskere. Bugge dro på i alt sju innsamlingsreiser til Telemark mellom 1856 og 1867, og skrev opp et stort korpus av ballader (Solberg 2011:75). Fra korrespondanse med Moltke Moe kommer det frem at Bugge så sent som på midten av 1890-tallet forsøkte seg på å samle ballader (Midbøe 1949:13–14).

Moltke Moe drev en minst like omfattende samlervirksomhet. Mellom 1878 og 1891 la han ut på i alt sju lange samlingsreiser til Telemark. De korteste av reisene varte bare noen uker, men flere av dem var flere måneder lange. Reisene hans var såpass omfattende at Palle Ove Christiansen sammenligner dem med Tang Kristensens samlingsarbeid. Christiansen mener imidlertid at Moe arbeidet mer selektivt i sitt utvalg av stoff enn Tang Kristensen, og at hans senere redigeringer av stoffet var mer radikale enn Tang Kristensens (Christiansen 2013:117). Det er mulig at Moe var mer selektiv enn Tang Kristensen i sitt virke som folkeminnesamler. Men smal var han slett ikke. På sine første samlingsreiser skrev han opp et bredt spekter av tradisjonsmateriale. Senere ble innsamlingen mer fokusert om ballader. Det er også diskutabelt hvor mye han redigerte sitt innsamlingsmateriale. Riktignok redigerte han de tekstene som ble publisert, men det meste av materialet kom aldri på trykk. Det ble liggende i arbeidsværelset hans i påvente av å bli brukt som forskningsmateriale.

I folkeminneforskningen til Moltke Moe var det folkeminneteksten og ikke innsamlingen som sto i sentrum for de metodiske avveiningene. Likevel var han ikke uten tanker om feltarbeidsmetode, selv om han selv ikke knyttet metodebegrepet til denne virksomheten. Både Bjarne Hodne og Bengt Jonsson har gjort omfattende studier av Moltke Moes samlingsreiser (Hodne 1979; Jonsson 2011), men de har først og fremst studert de fortellerne og sangerne han møtte. Derfor vet vi en god del om noen av

disse menneskene, men vi vet mindre om hvordan Moe kom dem i møte.

Om rekonstruksjon av et historisk feltarbeid

Hvordan skal vi gå frem for å studere Moltke Moes feltarbeidsteknikk? Her vil vi gripe til Kenneth Goldsteins klassiker fra 1964: *A guide for field workers in folklore*. På omslaget står det at boken er

a systematic presentation of the methods and techniques used in collecting folklore data and materials, conceived in terms of the needs and problems of modern folklore scholarship.

Sammen med den nå klassiske *Toward new perspectives in folklore* (Paredes og Bauman 1972) var dette en av grunntekstene for nyorienteringen av tradisjonsforskningen på 1960–70 tallet, både i USA og i resten av verden, der folkloristikkens kunnskapsmål ble omdefinerte til å bli samtidsrettede. Mens Dell Hymes og Richard Bauman la metodiske og teoretiske grunnlag for fremføringsstudier, etablerte Goldsteins bok en vitenskapelig metodediskusjon omkring det folkloristiske feltarbeidet.

Boken til Goldstein er disponert etter rekkefølgen i feltarbeidet:

Forarbeid. Først kommer det tre kapitler om forberedelser, 1) om arbeid med problemstillinger og kunnskapsmål, 2) om planlegging av tidsbruk for å nå kunnskapsmålene 3) og om diverse praktiske og metodiske forberedelser før en rykker ut i feltet.

Etablering av kontakt. Så kommer et kapittel om hvordan feltarbeideren slår seg ned i lokalmiljøet som skal studeres, og hvordan en kommer i kontakt med potensielle informanter.

Innsamlingsmetoder. Derneft får vi tre kapitler om innsamlingsmetoder: 1) om observasjon, 2) om intervju og 3) om diverse andre former for innsamling.

Ettertanker. Til slutt har Goldstein et refleksjonskapittel om samarbeidet mellom feltarbeideren og informantene og om hva som motiverer informantene, til samarbeid.

Det er naturlegvis kommet nødvendige og verdifulle tilskudd til den folkloristiske og kulturvitenskaplege feltarbeidslitteraturen etter 1964. Håndboken til Edward Ives ([1974] 1995) har for eksempel mange gode innspill til intervjuteknikk. Den er svært grundig i diskusjonen om bruk av lydopptaksutstyr og gir hjelp og støtte i hvordan man kan ta vare på det innsamlede dokumentasjonsmaterialet på arkivfaglig forsvarlege måter. Robert Georges og Michael Owen Jones (1980) har utdypet utvekslingene som finner sted mellom den som vil forske og den det forskes på. Her blir det som skjer etter feltarbeidet tematisert fyltigere enn hos Goldstein.

Hos oss er den mest aktuelle håndboken for øyeblikket den svenske *Etnologisk fältarbete* (Kajser og Öhlander 2014). Her er kapitlet om problemstillinger og kunnskapsmål plassert sist i boken, mens kapitlet om samarbeidet mellom feltarbeider og informanter er flyttet frem og har ordet *etikk* i tittelen. I gjennomgangen av metodene kommer intervju før observasjon. Men i det store er både disposisjonen og innholdet til Goldstein gjenkjennelig. La oss nå, med Kenneth Goldstein og den tradisjonsvitenskaplege metodelitteraturen som veiviser, ta skrittet inn i Moltke Moes feltarbeidsverden.

Problemstilling og kunnskapsmål

For Goldstein, som ville skjerpe folkloristikken som vitenskap, var det et absolutt krav at folkloristen må formulere problemstillinger og kunnskapsmål klart og tydelig før han går i felten. (For Goldstein er for øvrig folkloristen alltid en mann, og han skriver med største selvfølgelighet om hva *folkloristens kone* kan bidra med.) Goldstein mener tidlegere folklorister i for stor grad har jobbet med implisitte problemstillinger og kunnskapsmål, men hvis de vitenskapelige målene ikke formuleres klart og tydelig, blir det også vanskelig å vurdere i hvilken grad feltarbeidet har vært vellykket, eller på hvilke måter feltarbeidsteknikken bør forbedres. Kravet om eksplisitt formulerte problemstillinger var reist i den antropologiske feltarbeidslitteraturen, og Goldstein argumenterer for at dette er et fornuftig krav.

Moltke Moe formulerte ikke eksplisitt de vitenskapelige problemstillingene for feltarbeidene han gjennomførte. Likevel har vi noen holdepunkter for å rekonstruere dem: 1) stipendsøknader og rapporter, 2) notater fra forberedelsene til feltarbeid og 3) innsamlingspraksisene.

Feltarbeidet i 1878 var finansiert av et reisestipend fra Det akademiske kollegium. Fra 1882 og til han ble professor samlet Moe folkeminner med årlige stipend fra Stortinget. Senere var det professorlønnen som finansierte reisevirksomheten. I søknaden om statsstipend, datert 10. februar 1882, finner vi den mest utførlige begrunnelsen for feltarbeidene. Her åpner Moltke Moe med å sikte mot antropologiske kunnskapsmål:

Til begrundelse af min ærbødige ansøgning tillader jeg mig at anføre:

Den nye videnskab, vor tid har set fødes i ethnologien, har som bekjendt til maal ad mange forskjellige, men tilsidst sammenløbende veje at naa en dybere

erkjendelse af det enkelte folks og derigjennem af menneskeslegtens fremvækst og udviklingsgang igjennem tidene. En meget fremtredende del af arbeidet herfor er båret af den sammenlignende traditionsforskning (NFS Moltke Moe 6).

Et av de store navnene i «den nye etnologiske vitenskapen» var Edward Tylor. I forelesningene om «Det mytiske tænkesæt» (skrevet 1888, publisert posthumt i 1926) viste Moe at han var svært opptatt av Tylors ideer. Et av de stedene der Tylor satte varige spor, var i definisjonen av begrepet kultur. Allerede på første side i hovedverket *Primitive culture* definerer han kultur som «that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society» (Tylor 1871:1).

Moe gjør bruk av et tilsvarende kulturbegrep i stipendsøknaden når han skriver at folkets minner er byggesteiner til forståelsen av «kulturens tenkesett og forestillingsformer». Han erklærer at hvis han får stipend, vil han bruke midlene til en «systematisk og planmessig» innsamling av slike minner. Arbeidet vil «hovedsagelig komme til at omfatte personlig innsamling rundt om i landet af alt herhenhørende, vækkelse av interesse for sagen og erhvervelse af medarbeidere i by som bygd, samt ordning, studeren og udgivelse af de gjorte samlinger» (NFS Moltke Moe 6).

Etter Liestøl (1949) har det vært vanlig å sortere Moes feltarbeid i to perioder. I den første perioden, frem til han ble professor, samlet han hovedsakelig folkeeventyr, og hovedsakelig i Midt-Telemark. Så kom et avbrekk da han skulle etablere seg som professor, samtidig som han slet med sykdom. I den andre perioden samlet han hovedsakelig middelalderballader og hovedsakelig i Vest-Telemark, frem til han måtte

slutte med feltarbeid fordi han var blitt for tunghørt. Det er i og for seg ikke noe galt med disse opplysningene, men i vår sammenheng bør de nyanseres. Ser vi på materialet han samlet under de tidlige feltreisene, så finner vi mye som ikke er folkeeventyr, blant annet 1) beskrivelser av hvordan årets og livets høytider ble markert, 2) beskrivelser av leker, både for barn og voksne, 3) beskrivelser av medisinske praksiser og 4) barnerim og vuggesanger, sammen med de store sjangrene innenfor folkediktningen: eventyr, sagn og folkeviser.

I innberetningen fra 1878 beveger Moe seg fra bygdelag til bygdelag, mens han sonderer hvilke tradisjoner som i særlig grad gjør seg gjeldende på de ulike stedene. Her blir det også tydelig hvordan han gjorde prioriteringer innenfor «det sammensatte hele». Prioriteringer i den praktiske innsamlings situasjonen ser vi blant annet i behandlingen av stevene. Moe påpeker at nyere stev bør samles inn – bare det at de er uttrykk innenfor en tradisjonsbetinget kunstform gjør dem interessante. Imidlertid er andre kulturuttrykk vitenskapelig sett mer aktuelle for ham, men samtidig vanskeligere å samle, fordi de lenge har vært på vikende front. Disse kulturuttrykkene samlet han selv, mens han mobiliserte lokale kontakter til å samle stevene (Moe [1879] 1964).

Det umiddelbare publikummet for innberetningen var universitetets akademiske kollegium. Derfor var det viktig for Moe å knytte seg til aktuelle og betydningsfulle vitenskapelige diskusjoner i samtiden: Hva var opphavet til de nordiske middelalderballadene? Burde folkelige skikker, som brenningen av likhalm før begravelser, betraktes som fortsettelse av før-kristne religiøse praksiser? Kan utbredelsen av ulike sagntyper si noe om den etnografiske forhistorien til de forskjellige folkegruppene som har bosatt seg i landet? Det siste var et spørsmål som må ha opptatt flere av de høye

herrer i Det akademiske kollegium. Holdbarheten til Rudolf Keyser og P.A. Munchs innvandringslære, fremsatt på 1840-tallet, var fremdeles et hett tema.

Når det gjelder folkeeventyrene var det skjedd et heldig sammenfall mellom forskerens interesser og tendensene i den lokale kulturen. Da han tok examen artium i 1876, var Moltke Moe allerede Asbjørnsens protesje og en fullverdig samarbeidspartner for de utvidede og språklige oppdaterte nyttegivelsene av Asbjørnsen og Moes *Norske Folkeeventyr*. I Telemark fant han lokalsamfunn der interessen for eventyrfortelling hadde stått tilsvarende sterkt.

Af æventyr var det dog, jeg gjorde den største høst i Bø: især havde hejene og afdalene en forbausende rigdom på denne slags folketraditioner at opvise. Og omendskjønt jeg nedtegnede omtrent 100 æventyr [...] er jeg overbevist om, at der står adskilligt tilbage, som nok turde være et fornyet besøg derop værdt (Moe 1964:148).

I Flatdal, nord for Seljord, ble han kjent med en ganske usedvanlig eventyrforteller, den 82 år gamle Kjersti Haugland, som selv om hun var skral og sengeliggende, forøket samlingene hans med 36 eventyr, av dem ni som ikke tidligere var offentliggjort i Norge.

Selv om Moltke Moe hadde sine særlige interessefelt, så var feltarbeidene hans i perioden 1878–1885 bredt anlagte. Som vi skal se i avsnittet om forberedelser, hadde feltarbeidene i perioden 1889–1891 et mer fokusert mål.

Tidsbetraktninger

Med håndboken fra 1964 ønsket Kenneth Goldstein som nevnt å profesjonalisere det folkloristiske feltarbeidet. Et av momentene han la vekt på var at den profesjonelle feltar-

beideren må ha et bevisst forhold til hvordan han bruker tiden. Her blir det en forutsetning at folkloristen har klart formulerte problemstillinger og kunnskapsmål for feltarbeidet. Det gjør det mulig å beregne hvor mye tid som trengs for å samle et tilstrekkelig kildegrunnlag for å besvare problemstillingene, og da kan tidsbruken disponeres fornuftig. Goldstein mener at for mye innsamlingen er gjort tilfeldig og i forbifarten. Det er i og for seg ikke noe galt med kortere og mer tilfeldige feltarbeid, men resultatene fra slike arbeid vil være begrensede. Du kan få dokumentert sanger og fortellinger, men du får neppe noen innsikt i hva sangene og fortellingene betyr i lokalsamfunnet og for meddeleren (Goldstein 1964:25–26; 160–173).

Vi vet litt om tidsbetraktningene til Moltke Moe. På den første stipendreisen, i 1878, var han i felt i nærmere fem måneder i et relativt begrenset område. I innberetningen skriver han:

Ligsom det lange ophold på et forholdsvis snævert område sikkerlig ikke i liden grad har bidraget til at vække og nære interessen for min gjerning, således har det også for mig båret frugt ved det nøjere kjendskab til folkekarakteren, som jeg derved fik anledning at erhverve mig (Moe 1964:157).

På den andre stipendreisen, i 1880, vendte han tilbake til det samme området. Noen innberetning leverte han visstnok ikke denne gangen, men utkastet til en innberetning er bevart i Norsk Folkeminnnesamling. Her utdyper han betraktningene:

Da jeg i år kom til Bø igjen syntes bygden mig ligeså rig som forrige gang, jeg besøgte den. Mine gjentagne besøg og lange ophold på stedet har fremavlet en interesse for gjerningen, som få andre

bygder kan rose sig af, og har udbredt en kjendskab til min person, som bevirker, at man med fortrolighed og tillid kommer mig imøde og åbner sig – begge disse ting uundværlige hovedbetingelser for en heldig indsamling. Og så længe det, så at sige, regner traditioner ned over mig, har jeg ingen grund fundet til at forlade bygden; tvertimod forekommer det mig som min pligt at blive, både fordi jeg her kan gjøre et rigere udbytte på kort tid, end på et sted hvor jeg var enten ukjendt eller lidet kjendt, og fordi det efter min opfatning set have større videnskabelig interesse grundig at kjende en enkelt egns traditioner og tro, end blot at have overfladisk bekjendskab til en større landsdels (etter Fløtra 1995: 42–43).

Dette er et sitat som berører både antropologiske kunnskapsmål og innsamlingssteknikk. Moltke Moe hevder at en inngående kjennskap til et lokalt samfunn har større vitenskapelig interesse enn en tilsvarende mengde opplysninger om et større landskap. Her er vi tilbake ved den sammensatte helheten som kulturen utgjør. I alt hadde han fire lange feltarbeid i Bø (1878, 1880, 1882–1883 og 1885), og i økende grad ble notatbøkene fylt med ord og uttrykk, leker og gåter, folketro og slikt vi i dag kanskje vil kalle muntlig historie: «bevarede ytringer af et gammelt folkeliv med dets ejendommelige kulturtilstande» (Fløtra 1995:46) – i tillegg til eventyr og folkeviser.

Bildet av feltarbeideren som vender tilbake blir enda sterkere når vi går inn i oppskriftsbøkene. Der ser vi at hvis det var praktisk mulig, ville han gjerne oppsøke samme person flere ganger på den samme reisen.

Det er balladeoppskriftene fra de tre feltarbeidene i Mo i Vest-Telemark (1889, 1890 og 1891) vi for tiden jobber med, og

det er de vi skal inn i nå. Det første året samlet han relativt lite. Han har notert navn, alder og bosted til fem meddelere, og meddelelsene deres fyller 30 sider i notatboken. Da han kom tilbake året etter, skrev han opp åtte meddelere. To av dem (Gro Sjøheim og Torbjørg Ripilen) hadde han også samlet fra året før. Tre av meddelerne (Gro Sjøheim, Torbjørg Ripilen og Hæge Bjønnemyr) traff han to ganger, alle med en viss tid imellom. Meddelelsene fyller 164 sider i notatboken. På det tredje feltarbeidet hadde han hatt minst 15 meddelere i Mo. Fem av dem traff han flere ganger. Torbjørg Ripilen og Hæge Bjønnemyr møtte han fire ganger. Meddelelsene fra det tredje feltarbeidet i Mo fyller omtrent 230 sider i notatbøkene.

Moe har selv forklart hvordan han hadde flere grunner til å være lenge i samme lokalmiljø, og hvordan han hadde grunner til å reise tilbake til samme sted flere ganger. Før han kunne begynne å samle med stort utbytte måtte han komme i kontakt med folk, og de måtte få tillit til ham. Da han først hadde etablert seg på et sted, var det mulig for ham å få tilgang til beretningene han var ute etter. I tillegg kom ønsket om å skaffe til veie en mest mulig fylldig dokumentasjon fra ett og samme lokalsamfunn. Men vi vil også tro at den sosiale dynamikken i intervjusituasjonen gjorde det rimelig for ham å vende tilbake til de samme stedene og til de samme meddelerne.

Edward Ives skriver at det minste antallet intervjuer han vil anbefale med en meddeler er to. Først gjennomfører du intervjuet. Så går du nøye gjennom dokumentasjonen av samtalen, før du gjennomfører et oppfølgingsintervju. Han skriver at de gangene han har slurvet med oppfølgingsintervjuet, har han alltid angret, fordi det var noe han burde fått oppklart eller utdypet. Iblant kan det være fornuftig å intervju personer flere ganger, skriver han. Selv hadde han gjort så

mange som tjue intervjuer med samme person (Ives 1995:57). Ofte kan det også være lurt å gjennomføre en samtale før det første ordentlige intervjuet, for å avklare at personen har den kunnskapen du er ute etter – og er villig til å dele den med deg (Ives 1995:27).

Kenneth Goldstein advarer mot fristelsen til å gjøre for lange intervjuer. Når både intervjueren og meddeleeren er utmattet, synker kvaliteten på dokumentasjonen, og meddeleeren begynner kanskje å angre på at han sa ja til dette (Goldstein 1964:118). I tillegg kan avbrudd og pauser i feltarbeidet være et gode i seg selv. En «avkjølingsperiode» kan gjøre at temaet for samtalen blir klarere både for meddeleeren og for intervjueren (Goldstein 1964:34).

De tre årene Moltke jobbet med innsamling i Mo ser vi en utvikling der antallet meddelere og mengden innsamlet materiale vokser år for år. Det første året ga ikke så stort tekstlig utbytte. Men han gjorde seg kjent i området. Han skaffet seg nye venner. Ryktet gikk om ham på folkemunne. Og han hadde skapt en forventning om at han ville komme tilbake. Det andre og det tredje året jobbet han stadig mer målrettet med de meddelerne som hadde mye materiale av det slaget som han var ute etter, samtidig som kontaktflaten hans økte.

I et brev til sogneprest Hans Backer i Mo, datert 22. februar 1890, får vi innblikk i enda en av tidsbetragtningene. Moe skriver:

En vintertur derop har været min plan hele tiden, og da januar kom, ventede jeg bare på lidt mere sne for at drage. Imidlertid fik jeg den nye verdensfarsot influenzaen og efter den en langvarig og alvorlig lungehistorie, som satte energisk stopper for enhver reise. Jeg lå en 3–4 uger og er endnu kun rekonvalescent, skjønt riktignok rekonvalescent af de høiere grader. Til Mo kommer jeg altså

neppe i vinter, dels for semesterets skyld og dels fordi doktoren pålegger mig en overdreven forsigtighed. Nu – så får jeg håbe på sommeren! Skjønt det er en langt mindre fordelaktig årstid for en reisende af min profession (etter Midtbø 1949:7–8).

Vinteren var en bedre årstid for folkeminnesamleren, både fordi folk var mindre travle med arbeid som måtte gjøres unna, og fordi vinteren, nettopp derfor, var den naturlige årstiden for sanger og historiefortelling. Dette visste Moe av erfaring fra innsamlingene i Bø i 1882–83. Ved det tredje feltarbeidet lyktes det ham å komme vinterveien til Mo, og det ble en usedvanlig vellykket reise.

Forberedelser

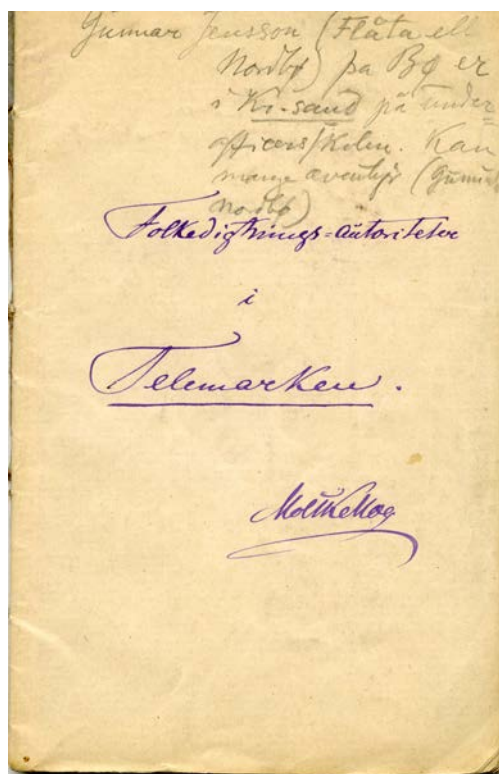
Forberedelsene for feltarbeid er både faglige, sosiale og praktiske, og feltarbeideren bør helst gå grundig til verks (Goldstein 1946: 36–37). I et utkast til rapport for statsstipendet for 1882–83 forteller Moltke Moe om de faglige forberedelsene.

For med fuld frugt at drive indsamlingsgjerningen må samleren først og fremst have et udbredt, sågodtsom aldrig svigtende kjendskab til hvad der forud er sammenbragt. Ikke blot til hvad der allerede er udgivet men også til alt hvad der endnu skjuler sig i de forskjellige samleres gjemmer. På at sikre og udvide dette kjendskab gik mine første bestræbelser ud. [...] Næst de i min egen besiddelse ell. varetægt værende samlinger, undersøgte jeg derfor, for en stor del påny, hvad universitetsbiblioteket havde at byde og deriblant først og fremst det Storakerske MS. om vort lands folketro, de mangeslags traditioner som Asbj. er i besiddelse af, Soph. Bugges fortrinlige og

rige viseoptegnelser, H. Ross's opskrifter fra Telemarken og Bergens stift og en række mindre MSS (etter Fløtra 1995: 45).

I rapporten fortsetter Moe med å fortelle at Sophus Bugge har bedt ham om å reise til Vest-Telemark for å samle «kjæmpeviser» som bidrag til en samlet viseutgave som Bugge planla. Moe valgte likevel å reise til Bø for fjerde gang. Før feltarbeidene i Mo hadde Moltke Moe imidlertid fått status som fullverdig medarbeider i Bugges utgivelsesplaner, og i notatbøkene finner vi spor etter målrettede forberedelser for å samle folkeviser.

Bakerst i den første oppskriftsboken fra Mo (NFS Moltke Moe 25) finner vi to lister. Den ene er en gjennomgang av viser i Sophus Bugges samlinger og i Landstads *Norske Folkeviser* med sangere fra området han tenker å reise til. Den andre er en oversikt over viser som bare finnes i én oppskrift. Disse listene kunne gi indikasjoner både på hvilke miljøer han skulle prøve å komme i kontakt med, og hva slags stoff det ville være ekstra verdifullt å få samlet. En annen notatbok (NFS Moltke Moe 112) har han gitt tittelen *Folkedigtnings- autoriteter i Telemarken*. Det er en interessant tittel all den tid de tidlige folkloristene er blitt kritisert for å ta beslag i meddelerne kulturuttrykk ved å anonymisere dem og ikke tilkjenne dem status som opphavspersoner (for eksempel Hafstein 2014). Her er det et godt synlig skille mellom Moltke Moes stipendinnberetning fra 1878 og innberetningene til den tidligere generasjonen med samlere. Hverken Jørgen Moe, Peter Christen Asbjørnsen, Sophus Bugge eller Ludvig Mathias Lindemann oppgir navnene til meddelerne i innberetningene, mens prester og velstående bønder som har hjulpet dem med losji og velvilje, blir nevnt med navn. Moltke Moe

Notatboken Folkedigtnings- autoriteter i Telemarken. NFS Moltke Moe 112. Foto: Norsk Folkeminnesamling.

oppgir derimot konsekvent navnene til meddelerne (NFL 1964).

I notatboken med «folkedigtnings- autoriteter» har Moltke Moe laget overskrifter for kirkesognene i Telemark, og han har oppført navn og bosted til en rekke personer. På innsiden av omslaget står det «Väsentlig efter Hans Ross 1878». De første navnene under hvert kirkesogn er oppført med det samme blå blekket som i teksten på omslaget. Så kommer det innførsler med sort blekk, og for noen av disse er navnet Bugge ført i parentes. Det mest interessante for oss er randbemerkningene utført med blyant, for de viser hvordan forberedelsene er kommet til nytte. I den venstre margin er det satt blyantkryss ved mange av navnene. Det betyr at disse personene er døde. Ved andre navn står det «Lever» og ved atter andre er det satt et spørsmålstejn. I høyre marg er det tilføyd nye stedsangivelser med blyant.

I randbemerkninger kommer vi veldig nær Moltke Moe i feltarbeidssituasjonen. Før Joraan Skaalen står det et blyantkryss i venstre marg, men det er klusset ut og i høyre marg står det «bor på Skaalen sammen med Kari». Ved Olav Jorshaugen i Byrte står det «Lever» til venstre, men «Emigreret» til høyre. Før Anne Haugjen (Leirbrekke) står det et spørsmålstejn i venstre marg, men Byrte til høyre. Og vi vet at han traff henne og skrev ned viser fra henne i Byrte. Denne oversikten har nok vært en ledetråd for Moe når han skulle etablere seg i lokalmiljøet og komme i kontakt med dem som kunne middelalderballader. Men han har i liten grad oppdatert oversikten med nye folkediktningssautoriteter fra feltarbeidene. De nye navnene finnes på løse blader som er stukket inn i notatboken. Her har han ført opp navnene på dem han var i kontakt med under reisene i 1889 og 1890, i den rekkefølgen han traff dem. Han har også ført opp navn på dem som ga ham losji og de som var hans lokale hjelpemenn. Navnene til spesielt interessante meddelere har han fremhevet med to eller tre understrekninger. Listene bærer preg av å ha blitt til underveis, med tips han har fått, og kommentarer i margen om hvorvidt tipsene viste seg å slå til, eller hvor det faktisk viste seg at personene var å finne.

I tillegg til å gi oversikt over kulturuttrykkene han ville dokumentere og menneskene og miljøene som var i besittelse av dem, har forberedelsene til feltarbeid også hatt en mer praktisk side. I et udatert brev Moltke Moe skrev til den ti år yngre vennen Hans Aall, får vi vite litt om hva Moe mente var et passende antrekk for feltarbeid. De to planla å dra på feltarbeid sammen til sommeren, og dagen etter at brevet ble sendt, skulle de på en prøvetur.

Frakken får du nok lade blive hjemme imorgen, den blir altfor tung at drage på.

Klæd dig heller rigtig godt med undertøi, helst uld. Har du en let pjækkert, så kan den til nød gjøre tjeneste; ellers tager vi heller et plaid, for hvilestundernes skyld, – vil du, kan du få mit, jeg har min gjedeskindskjole. Spænd tollekniven på – den kan altid være nyttig (Hans Aall, Korrespondanse).

Vi kan se pleddet i bruk på et fotografi av Moltke Moe og Liv Bratterud fra 1880. Bildet viser en feltarbeidssituasjon, der Liv Bratterud muligens sitter og forteller eventyr, for hun var en av de beste eventyrfortellerne han møtte. Folkloristen har, på sitt feltarbeidspledd, funnet en bekvem og tilbakelent arbeidsstilling.

I en notatbok som tidligere var blitt brukt som oppskriftsbok for eventyr i Bø (han har strøket over tekstene etter hvert som han har renskrevet dem), har Moe gjort forberedelser for feltarbeidet i 1891. Blant annet har han laget en oversikt over alle visene Sophus Bugge hadde notert etter Jorunn Bjønnemyr, moren til Hæge Bjønnemyr som han kom i kontakt med i 1890. Her står det også noe som likner en liten handleliste:

Fyrstikker
Lys?
Cigaretter, chokol.
Skrivebøger
(NFS Moltke Moe 32:28)

I 1891 reiste han om vinteren, så det var lurt å ta med fyrstikker og lys. Skrivebøker må man ikke glemme. Sigaretter og sjokolade kan ha vært til eget bruk, men det kan også ha vært ment som gaver. Over 70 år senere bemerket Goldstein at tobakk var en av de vanligste gavene feltarbeidere pleide å gi til kontaktene sine. Slik var det kanskje også på Moes tid.

Det er kjent at Moltke Moe betalte meddelerne sine. Jorunn Fløtra gir to eksempler

Moltke Moe skriver ned folkeminner etter Liv Bratterud. Fotografiet er fra 1880 og ble tatt av den lokale fotografen Halvor H. Skogen. Foto: Norsk Folkeminnesamling.

på dette (Fløtra 1995:50–52): Det ene er et brev fra Liv Bratterud datert 16. juli 1890: «Jeg kan ikke sige hvor glad min Moder blev i de 10 kr. der kom fra Deres gode Haand, og hende til stor Hjælp» (brev fra Bratterud til Moe 16. juni 1890). Det andre eksemplet er et brev fra Erik J. Moen fra Flå i Hallingdal, datert 8. november 1889. Han sender oppskrifter med et sagn og opplysninger om skikker og overtro, og skriver:

Til min store glæde erfarer jeg af Deres interessante brev, at De «håber også at kunne byde mig et lidet honorar», hvis noget af mit kan benyttes i deres værk. Isåfald modtager jeg selv det minste beløb med inderlig taknemlighed, og vil nærmest betragte det som en gave (NFS Moltke Moe 104:43, etter Fløtra 1995:52).

Det er ikke klart om Moe alltid betalte penger, om han hadde faste satser, om han bare betalte til dem som ga ham mye av sin tid, eller til dem han skjønte forventet det, eller om det hele var mer tilfeldig. Goldstein anbefaler generelt å ikke betale meddelerne penger, blant annet fordi det kan vekke en tanke om at folkloristen utnytter meddelerne for selv å tjene penger – folk kan danne seg urealistiske ideer om hvor mye man tjener på å skrive folkloristiske bøker. Noen steder vil tidligere feltarbeidere ha etablert en standard for betaling, og da kan det være riktig å følge den. I tillegg kan det i blant være slik at man ber folk om å bruke tid på intervjuer i stedet for å gjøre betalt arbeid, og da kan det være riktig å finne ut hvor mye de ellers ville tjent, og kompensere dem for dette. Generelt mener Goldstein det er bedre å sende gaver til meddelerne når man har kommet hjem – for eksempel julegaver (Goldstein 1964:166–173).

På et løst innlegg i en av notatbøkene fra feltarbeidene i Bø har Moltke Moe notert:

Dårdi Bratterud og Anne og Liv: Mit fotografi
Do til Anders Krosshaug
(sølvgaffel af smuk form til Anders)
Til Rønnaug til jul: Nysølv kaffekande
(NFS Moltke Moe 7, etter Fløtra 1995: 50)

Slik har han altså planlagt gaver til noen av de menneskene han besøkte.

Fotografiene

Et annet trekk i de praktiske forberedelsene for feltarbeid ser vi i et brev fra forleggeren Jacob Dybwad til Moltke Moe, datert 4. juli 1889 (NB brev. 284). Her fremgår det at Moe har vist interesse for forleggerens fotografiapparat. Dybwad tilbyr seg å demonstrere apparatet for ham. Resultatet ble at

Dybwad fulgte med som følgesvenn og fotograf på feltarbeidene i 1889 og 1890, og han er trolig opphavsmannen til de i overkant av 50 fotografier som er bevart fra disse reisene.

Brevet fra Dybwad til Moe kan tyde på at Moe tenkte inn fotografier som en del av feltarbeidet sitt. Motivene på fotografiene kan underbygge denne antagelsen. En del av fotografiene har landskapsmotiver, som ved første øyekast ser ut til først og fremst å dokumentere Dybwads turistiske blikk. De fleste av fotografiene er imidlertid av mennesker Moe og Dybwad var i kontakt med. To av bildene er for eksempel fra gården Kvarvi i grenda Åsgrend. Moe hadde fått tips om å snakke med den 79 år gamle kvinnen Margjit Kvarvi. Etter at han hadde oppsøkt henne noterte han seg kort: «Margjit Kvarvi kan ikke viser, men mange segner, *ævinty* og *truør* (har sett tusser)» (NFS Moltke Moe 112: vedlegg). Likevel ble både Margjit og familien portrettert med to fotografier – et fra tunet på gården, og et fra stua.

Blant fotografiene er det en rekke oppstilte gruppebilder eller enkeltportretter. Disse er tatt i ute i gårdsmiljøer rundt om i bygda. Her opptrer noen av Moes mest

sentrale meddelere, som Torbjørg Ripilen, Hæge Bjønnemyr og Gro Sjøheim. Samtidig fotograferte Dybwad både eksteriører og interiører. Det er bevart tre fotografier av tunet på gården Skredtveit, som blant annet viser et bur og et loft fra middelalderen. Fra gården Uppistog i grenda Felland fotograferte Dybwad et skap og en seng som noen år senere ble anskaffet til Norsk Folkemuseum. Og ser man nærmere på landskapsfotografiene, er motivene ikke tilfeldig valgt. De viser steder som var sentrale i lokalsamfunnet, både i samtiden og i fortiden. Det er for eksempel tre bilder fra fjelldalen Botnedalen. Dette var et viktig setringsområde, og Moe reiste opp hit for å møte sangeren Torbjørg Ripilen, mens hun arbeidet på en av setrene. Samtidig var dette et område det var knyttet tragiske og dramatiske sagn til. Slik sett kan fotografiene herfra like mye regnes som dokumentasjon av sagnlandskapet som av seterlandskapet. Til sammen utgjør de femtitalls fotoene en rik dokumentasjon av mennesker, folkeliv og folkekultur i Mo prestegejd.

Dette er sannsynligvis et av de første folkloristiske feltarbeidene som ble behørig fotografisk dokumentert. I Skandinavia var det nok det første. Slikt feltarbeid var blitt mulig fordi fototeknikken var blitt enklere. I 1895, bare fem år etter Dybwad og Moes fotografier, la Evald Tang Kristensen og fotografen Peter Olsen ut på fem turer på den jyske heden for å fotografere Tang Kristensens meddelere. Fotograferingen var kommet i stand etter et initiativ fra Axel Olrik ved Københavns Universitet. 72 av de beste og eldste av Tang Kristensens meddelere ble da fotografert. Olrik var opptatt av at disse fotografiene skulle dokumentere livsbetingelsene til fortellerne. Dette var oppstilte portretter i hverdagsklær. I likhet med Dybwads fotografier var de tatt uten dørs i fortellernes eget hverdagsmiljø. Det var individuelle fotografier som dokumen-

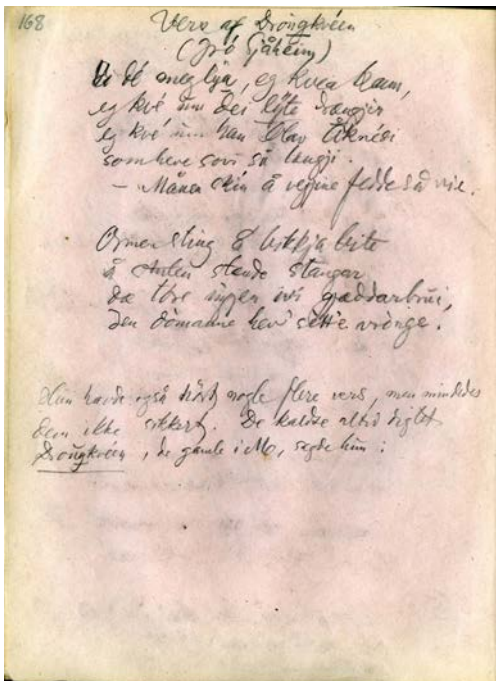
Gården Kvarvi i Åsgrend. Fotografen er sannsynligvis Jacob Dybwad. Foto: Norsk Folkeminnesamling.

Moltke Moe sammen med Gro Sjøheim (i midten). Kvinnen til høyre er sannsynligvis Gro Sjøheims datter Torunn.

Foto: Norsk Folkeminnnesamling.

«Vers af Drougkveen.» Oppskrift etter Gro Sjøheim fra 1890. En av ambisjonene i dette prosjektet er å få en forståelse av Moes feltarbeid ved å føre oppskrifter som dette sammen med foto og annet materiale fra feltarbeidet til Vest-Telemark. NFS Moltke Moe 25: 168. Foto: Norsk Folkeminnnesamling.

terte de særegne fortellerne, men samtidig la Olrik vekt på at det også var dokumentasjon av «en række ejendommelige persontyper» (her i Nyvang 2013:12). Kulturhistorikeren Caroline Nyvang argumenterer for at disse fotografiene i første rekke var typefotografier, og kan leses som avbildninger av det som ble oppfattet som det fortidige i samtidens bondekultur (Nyvang 2013:7).

Det er interessant å studere Moe og Dybwads fotografier i lys av den danske fotodokumentasjonen. For Olrik hadde god kontakt med Moe. Han hadde vært i Kristiania flere ganger, og han betraktet seg selv som en elev av Moe (Olrik 1915). Det er rimelig å anta at Olrik hadde sett bildene fra Telemark på sine besøk hos Moe. Korrespondansen mellom Olrik og Moe viser også at planene om fotografering kom til på oppfordring fra Moe. I mars 1895 skrev Olrik til Moe:

Deres oppfordring til os, om ogsaa at sørge for billeder af folkemindernes opbevarere har ligget os varmt på sinde. Jeg har gjort aftale med en flink yngre fotograf om at rejse ud med ET Kristensen. Hvis jeg kan få penge til det fra det offentlige

side, vilde jeg også gjerne have en yngre portrætkunstner skulde med. Vi må nok banke på deres dør med bøn om, at de vil støtte en sådan ansøgning med deres anbefalninger (brev til Moltke Moe, 14. mars 1895).

Noen måneder senere reiste Tang Kristensen til Kristiania og besøkte Moe, trolig for å diskutere fotograferingen (brev til Moltke Moe, 13. juli 1895). Forbindelsene mellom Olrik, Tang Kristensen og Moe gjør at Olriks begrunnelser for å få i stand feltfotograferingen også kan kaste lys over Dybwad og Moes fotografier.

I forsøket på å få finansiert fotograferingen argumenterte Olrik for at fotografiene fra den jyske hede ville «kunne hjelpe til en fylldigere forståelse af de kår og den kultur, som de gamle folkeminder har levet under og suget sin næring af» (her i Nyvang 2013:12). De samme ordene kunne vært brukt om Moe og Dybwads fotografier. Og kanskje til og med i enda større grad enn for portrettene fra Jylland. For Moe og Dybwads fotografier knyttet landskap og bomiljø sammen med fortellere og fortellingsmotiver. I likhet med de jyske fotografiene kan også fotografiene fra Telemark betraktes som avbildninger av det fortidige i samtidens folkekultur. Moe og Olrik delte samme grunnleggende kultursyn. De var begge inspirert av Edward Tylors kulturteori, og de delte Tylors syn på at det fantes såkalte «survivals» av primitiv kultur på de danske og norske bygdene. Det lille som er bevart av korrespondanse fra Moes feltreiser viser at han hadde dyp respekt for de menneskene han virket blant. Som medmennesker var de hans samtidige, men for *folkloristen* Moe var de interessante som «attergløyme[r] fra længst henfarne dager» (Moe 1927a:247). Slik var det også med fotografiene. De dokumenterte meddelernes hverdag, men som folkloristisk feltdoku-

mentasjon var de først og fremst interessante som avbildninger av forbindelser bakover i et temporalt, kulturelt dyp.

Et par tiår etter Olrik og Tang Kristensens dokumentasjonsprosjekt trakk den svenske folkloristen Carl Wilhelm von Sydow frem fotografiets fordeler i feltarbeidet. Hans poenger er i tråd med Olriks:

«En fotografiapparat är synnerligen värdefull för samlaren för avbildande av intressanta föremål, folktyper, lekar, arbetsmetoder, i sägen omtalade lokaler och annat som är karaktäristiskt för den bygd man studerar» (von Sydow 1915:15–16).

Men han legger til et viktig tilleggsmoment: «Som folk mycket gärna vil bli fotograferade, är apparaten även nyttig att förmedla bekantskapen och bringa samtalet igång» (von Sydow 1915:16). Et fotoapparat kunne gi en god unnskyldning til å stoppe opp og til å være litt nysgjerrig. Hva er det vi ser omkring oss? Kunne vi få lov til å ta et bilde av dere? Finnes det forresten noen her i nærheten som kan syngre gamle folkeviser? Når bildene også blir sendt tilbake, som en vennlig gave, kan man ha kommet et godt stykke på vei til å etablere en god kontakt. Det er interessant å notere seg at Moes fotografier også skapte fortrolighet mellom ham og meddelerne. I et brev til den tidligere prestefrua i Mo, Fanny Stang, datert 9. februar 1891, forteller han at han hadde med seg et portrettfotografi av Torbjørg Ripilen da han besøkte Mo høsten 1890. Dette bildet gav han til Torbjørg, og Moe skriver at hun ble «meget rørt og besaa det atter og atter, med den iøensynligste interesse» (etter Grimdalen 1996:393).

Å knytte kontakt

Nå er vi ved et punkt som Goldstein legger stor vekt på: Hva du kan ha håp om å få

med deg hjem fra et feltarbeid er avhengig av den kontakten du klarer å skape med meddelerne dine. Uten samarbeid fra dem, blir det ingen intervjuer. Det er de som har det du ønsker, og hvis de ikke vil gi det til deg, kommer du ikke langt. For et langvarig feltarbeid er utfordringen dobbel – ikke bare må du etablere kontakt, men du må ta vare på kontakten slik at meddelerne fremdeles har interesse for deg etter at den første nysgjerrigheten er stillet.

Betydningen av dette poenget kan vi lese ut av Moes notatbøker fra Mo. Det tredje året fikk han mer enn sju ganger så mye materiale som det han samlet det første året. Uttalelsene hans om hvor viktig det var å gjøre seg kjent på et sted for å få til gode innsamlinger, tyder også på at dette var noe han jobbet målrettet med. Fløtra gir mange eksempler fra Moes korrespondanse som viser hvordan han holdt kontakt med meddelerne sine i tiår etter at feltarbeidene var gjennomført. Det kunne komme brev med spørsmål om hjelp i de ulike saker, som orgelinnkjøp eller veiprosjekt. Gamle kjenninger kunne slenge innom når de likevel var på tur til hovedstaden. Vi ser også tegn på at Moltke Moe jobbet med å bygge seg et nettverk av hjelpemenn og «underleverandører». Knyttet til feltarbeidene i Mo finnes det en konvolutt med stev nedtegnet av Nils Eivindsson på Byrte (NFS Moltke Moe 50) og en konvolutt postlagt på Notodden med en nyere vise skrevet av Nils Mosstaul fra Høydalsmo.

Her må vi oppsummere: Vi har knyttet opplysninger fra Moltke Moes innsamlingsreiser til den første delen av Kenneth Goldsteins håndbok i feltarbeidsmetode: *A) Forarbeid*. 1) om arbeid med problemstillinger og kunnskapsmål, 2) om planlegging av tidsbruk for å nå kunnskapsmålene 3) og om diverse praktiske og metodiske forberedelser før en rykker ut i feltet. Vi er på full fart over i den andre delen: *B) Om etablering*

av kontakt, men en grundigere behandling av dette og av den tredje delen: *C) Innsamlingsmetoder*, skal vi vente med til mer av materialet er analysert.

Møtet med Goldstein har hjulpet oss å sortere, forbinde og analysere de spredte kildene etter innsamlingsreisene til Moltke Moe, og bildet av en planmessig innsats for å samle folkloristisk dokumentasjon trer stadig klarere frem. Liestøl og Christiansen, som var de ledende norske folkloristene i generasjonen etter Moe, drev lite med innsamling selv. Og de første par tiårene etter annen verdenskrig stilnet det folkloristiske innsamlingsarbeidet av. Interessen for feltarbeid tok seg opp blant unge nordiske folklorister på 1960- og 70-tallet. Goldsteins bok var den direkte foranledningen til at NEFA arrangerte et nordisk feltarbeidsseminar i Vörå, utenfor Vasa i Finland, sommeren 1965. Publikasjonen fra seminaret åpner med disse ordene: «Om fältarbetsmetoderna, nödvändiga för den etnologiska och folkloristiska forskningen, har det talats och skrivits alldeles för lite» (Vento 1968: 5). Dette seminaret var startskuddet for en ny interesse for feltarbeid i Norden. Her i landet var det Bente Alver som var den fremste eksponenten for feltarbeid i denne perioden (se Alver 1991).

Men var det feltarbeid?

I denne artikkelen har vi brukt begrepene «innsamling» og «feltarbeid» om hverandre, selv om begrepet «feltarbeid» er en anakronisme i denne sammenhengen. 1800-tallets folkeminnesamlere brukte «innsamling» for å beskrive eget arbeid. Begrepet er knyttet til en forståelse av arbeidet som en form for redningsaksjon, for å dokumentere og bevare utdøende kulturuttrykk. Slik kan det stå i kontrast til dagens feltarbeid, der hensikten ikke lenger er å redde utdøende tradisjoner, men å studere kulturuttrykkenes

sosiokulturelle betydninger. For den nye interessen for feltarbeid falt sammen med det som gjerne omtales som det store paradigmeskiftet i faget, der folkloristikken forkastet rekonstruksjonsforskningen til fordel for synkrone studier (jr. Eriksen og Selberg 2006:52–72). Den historisk-geografiske metode hadde strukturert systematiske innsamlinger i flere tiår. Men, «då uppmærksamheten riktades mot menneskan, den enskilda traditionsbäraren och traditionsbärarsamfundet, samt mot traditionens funktionella förutsättningar och situation,» ble det nødvendig med nye metoder, skrev de finske folkloristene Urpo Vento og Pekka Laaksonen. De nye spørsmålene gjorde «att man borde gå ut i fältet och *studera* traditionen, inte bara *insamla* varianter», skrev de (Vento og Laaksonen 1969:5, uthevinger i original). Slik ble metodebegrepet omdefinert fra å vise til komparativ lesning av varianter til å vise til selve feltforskningen (jf. Holbek 1968). Det er dermed ikke så rart at 1960- og 1970-tallets feltarbeidere ikke skuet bakover i tid til forrige århundres innsamlingsarbeider for å finne inspirasjon. I stedet gikk yngre nordiske kulturforskere til Goldstein og andre amerikanske folklorister som Roger Abrahams. Samtidig hentet de inspirasjon fra sosialantropologiens synkront orienterte metoder (se for eksempel Daun og Löfgren 1967:7; Hellspong og Löfgren 1968; jf. Arnstberg 1997:23). Men var dette et brudd eller var det en fortsettelse? Dette blir et spørsmål om perspektiv: Var likhetene eller ulikhetene mellom generasjonene av feltforskere mest betydningsfulle? Goldsteins bok ble til som en generalisering av arbeidspraksisene han fant blant gode folkloristiske feltarbeidere. Ingen aktivt samlende folklorister ville trenge å endre sine teorier eller sine kunnskapsmål for å benytte Goldsteins håndbok.

Når vi har valgt å bruke det anakronistiske begrepet *feltarbeid* om Moes innsam-

lingsreiser, så er det for å understreke at innsamlinger rundt 1890 ikke nødvendigvis fortonet seg så veldig annerledes enn den formen for feltmetodikk som utviklet seg på 1960-tallet, og som fremdeles ligger til grunn for metodeutviklingen. I feltarbeidet er det kort vei mellom makt og avmakt og mellom vennskap og overgrep. For Goldstein var respekten for informantene en forutsetning for at feltarbeidet skulle lykkes (jf. Goldstein 1964:166). I dag er dette blitt noe av det første studentene lærer om feltarbeid. Denne form for tenkning er ikke ny. For Moe var også gjensidig tillit og respekt for fortelleren et nødvendig premiss for en vellykket innsamlingsreise. Siden Moltke Moes tid har det skjedd endringer, både med hva det er aktuelt å dokumentere og med hvilke sammenhenger vi vil fortolke de kulturelle uttrykkene i. Forskjellene er store. Likevel kan vi møtes i en grunnleggende respekt for integriteten til menneskene vi samler fra. I tillegg vil vi hevde at det fortsatt bør være et vilkår for kulturhistorisk feltarbeid at kulturhistorikeren ikke dokumenterer kulturuttrykk bare som råstoff til sitt eget forskningsarbeid, men for å skape varige kilder til innsikt i menneskers levemåter og livsvilkår – dokumentasjon som skal være tilgjengelig for samfunnet og for ettertiden. Kulturhistorisk feltarbeid vil dermed fremdeles ha preg av å være innsamling.

Litteratur

- Alver, Bente Gullveig 1990. *Creating the Source through Folkloristic Fieldwork*. FFC 246. Helsinki, Academia Scientiarum Fennica.
- Arnstberg, Karl-Olov 1997. *Fältetnologi*. Stockholm, Carlssons.
- Christiansen, Palle Ove 2013. *Tang Kristensen og tidlig feltforskning i Danmark. National etnografi og folkløse 1850–1920*. København, Det Kongelige Danske

- Videnskabernes Selskab.
- Christiansen, Reidar Th. 1917. *Veiledning ved innsamling av folkeminder*. Frå Norsk Folkeminnnesamling no. 1. Kristiania, Malling.
- Christiansen, Reidar Th. 1925. *Norsk folke-minne. En veiledning for samlere og interesserte*. NFL 12. Oslo, Norsk Folke-minnelag.
- Daun, Åke og Orvar Löfgren 1967. Folkklivsforskaren och nutiden. *Nord Nytt* nr. 2, s. 6–8.
- Dundes, Alan 1993. *Folklore Matters*. Knoxville, The University of Tennessee Press.
- Eriksen, Anne og Torunn Selberg 2006. *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*. Oslo, Pax.
- Fløtra, Jorunn 1995. *Moltke Moe som folklorist*. NFL 140. Oslo, Aschehoug.
- Georges, Robert A. og Michael O. Jones 1980. *People studying people. The human element in fieldwork*. Berkeley, University of California press.
- Goldstein, Kenneth S. 1965. *A guide for field workers in folklore*. Hatboro, Pennsylvania, Folklore Associates.
- Grimdalen, Olav 1996. *Mo bygdebok. Kultursoga*. Bind 2. Dalen, Tokke kommune.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2014. The Constant Muse. Copyright and Creative Agency, *Narrative Culture*, vol. 1, nr. 1, s. 9–48.
- Hellspøng, Mats og Orvar Löfgren 1968. Etnologiska lokalundersökningar. I *Fältnarbetet. Synspunkter på etno-folkloristisk fältforskning*. Helsingfors, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura og Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 140–150.
- Hodne, Bjarne 1979. *Eventyret og tradisjonsbærerne. Eventyrfortellere i en Telemarksbygd*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Holbek, Bengt 1968. Et eksempel på metode. *Nord Nytt* 4/5, s. 21–22.
- Ives, Edward D. 1995. *The tape-recorded interview. A manual for fieldworkers in folklore and oral history*. Knoxville, The University of Tennessee Press.
- Jonsson, Bengt R. 2011. «Vil du meg lyde». *Balladesångare i Telemark på 1800-talet*. Redaktør og medforfatter Olav Solberg. Oslo, Novus.
- Kajiser, Lars og Magnus Öhlander (red.) 2014. *Etnologiskt fältarbete*. Lund, Studentlitteratur.
- Krohn, Kaarle 1910. Über die finnische folkloristische Methode. *Finnisch-ugrische Forschungen* 10, s. 33–43.
- Krohn, Kaarle 1926. *Die folkloristische Arbeitsmethode. Begründet von Julius Krohn und weitergeführt von nordischen Forschern*. Erläutert von Kaarle Krohn. Oslo, Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- Kverndokk, Kyrre, under utgivelse. Disciplining the Polyphony of the Herbarium: The Order of Folklore in the Norwegian Folklore Archives. I Anttonen, Pertti og Kirsti Salmi-Niklander (red.). *Oral Tradition and Book Culture*. Helsinki, Finnish Literature Society.
- Liestøl, Knut 1914. Um innsamling av norske folketradisjonar. *Maal og minne*, s. 113–122.
- Liestøl, Knut 1949. *Moltke Moe*. Oslo, Aschehoug.
- Midbøe, Hans 1949. *Draumkvedet. En studie i norsk middelalder*. Oslo, Gyldendal norsk forlag.
- Moe, Moltke 1926. Det mytiske tenkesæt. I *Samlede skrifter*, bind 2. Oslo, Instituttet for sammenlignende kulturforskning, s. 265–283.
- Moe, Moltke 1964 [1879]. Indberetning. I *Tradisjonsinnsamling på 1800-tallet*. NFL 92. Oslo, Universitetsforlaget, s. 134–157.
- Nyvang, Caroline 2013. Syn for sagn. Tre fotografiske dokumentasjonsprosjekter, 1895–1927. *Tidsskrift for kulturforskning* nr. 1, s. 5–22.

- Norsk Folkeminnelag 1964. *Tradisjonsinnsamling på 1800-tallet*. NFL 92. Oslo, Universitetsforlaget.
- Olrik, Axel 1915. Moltke Moe. Personlige minder. *Danske studier*, s. 1–55.
- Paredes, Américo og Richard Bauman 1972. *Toward New Perspectives in Folklore*. Austin, University of Texas Press.
- Rogan, Bjarne 2013. Reidar Th. Christiansen. I Eriksen, Anne og Bjarne Rogan (red.). *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie*. Oslo, Novus, s. 113–136.
- Sem, Leiv 2013. Knut Liestøl. I Eriksen, Anne og Bjarne Rogan (red.). *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie*. Oslo, Novus, s. 93–112.
- Solberg, Olav 2011. Innleiing. I Jonsson, Bengt R. 2011. «Vil du meg lyde». *Balladesångare i Telemark på 1800-talet*. Redaktør og medforfattar Olav Solberg. Oslo, Novus, s. 23–99.
- Vento, Urpo 1968. Förord. I *Fältarbetet. Synspunkter på etno-folkloristisk fältforskning*. Helsingfors, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura og Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 5–6.
- Vento, Urpo og Pekka Laaksonen 1968. Fältarbetsprogrammet vid finska litteratursällskapetets folkminnesarkiv. I *Nord Nytt* 4/5, s. 4–7.
- von Sydow, Carl Wilhelm 2015. *Folkminnena och deras insamling*. Lund, Folkminnen och folktankar.
- Tylor, Edward B. 1871. *Primitive culture. Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art and custom*. Vol. 1. London, Murray.
- Österlund-Pötzsch, Susanne 2014. Bodies in Motion: The Peregrinations of Early Finland-Swedish Folklore Collectors. *Journal of Folklore Research* nr. 3, s. 253–276.

Kilder

- Bratterud, Liv Einarsdatter. Brev til Moltke Moe 16. juli 1890. NFS brevsamling etter Moltke Moe. Norsk Folkeminnesamling.
- Dybwad, Jakob. Brev til Moltke Moe 4. august 1889, NB brevs. 284. Nasjonalbiblioteket.
- Moe, Moltke. Brev til Hans Aall, uten dato. Hans Aall, Korrespondanse. Norsk Folkemuseums arkiv.
- Moe, Moltke. NFS Moltke Moe nr. 6, 7, 25, 32, 50, 104 og 112. Norsk Folkeminnesamling.
- Olrik, Axel. Brev til Moltke Moe, 14. mars 1895. Norsk Folkeminnesamling.
- Olrik, Axel. Brev til Moltke Moe, 13. juli 1895. Norsk Folkeminnesamling.